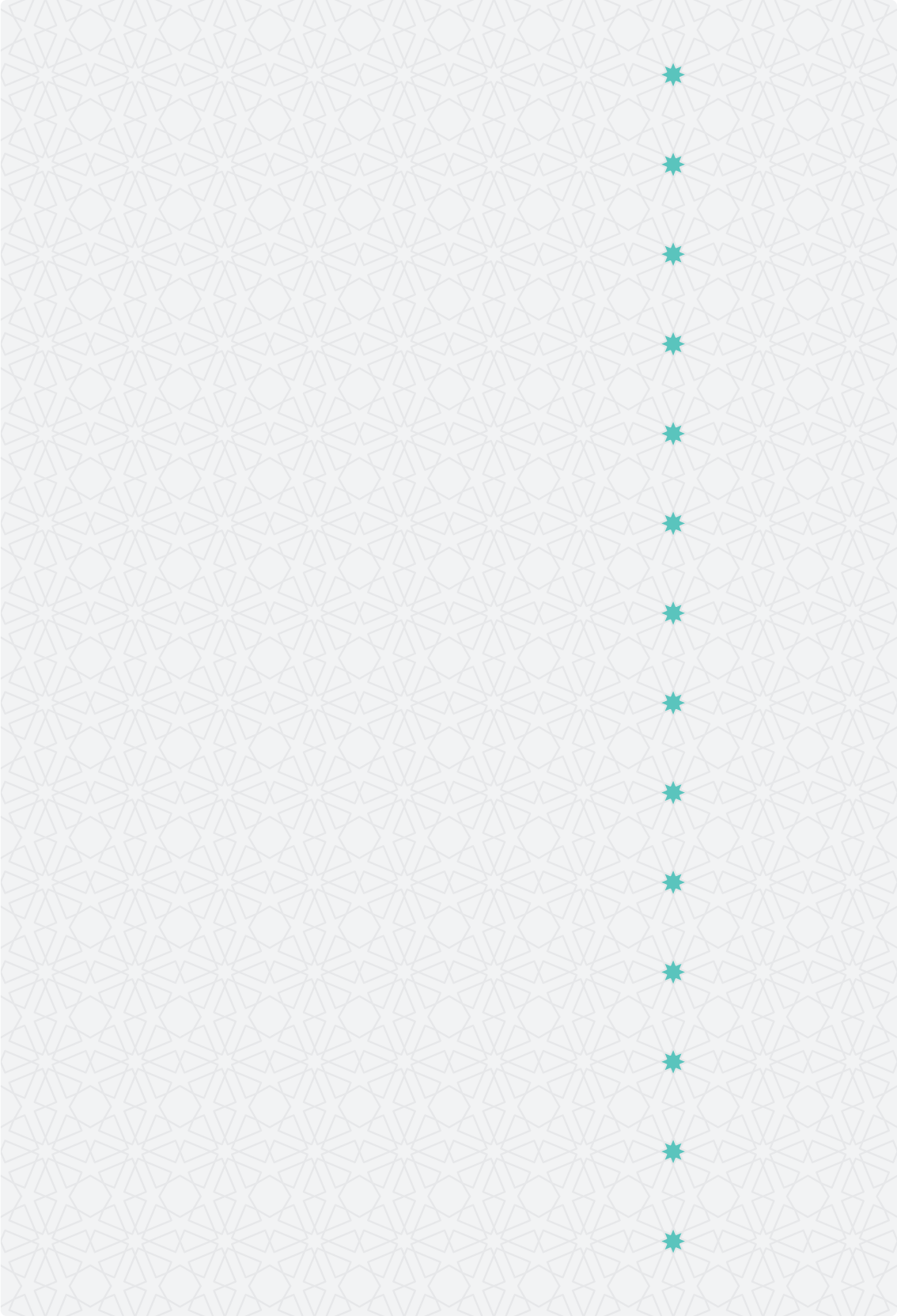

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شیوہ انس و روش
تدبیر در قرآن
علامہ طباطبائی
رحمۃ اللہ علیہ

سرشناسه: تاج‌آبادی، مسعود، ۱۳۴۶ - **عنوان قرارداد:** المیزان فی تفسیر القرآن، فارسی- عربی، برگزیده، شرح عنوان و نام پدیدآور: شیوه انس و روش تدبیر در قرآن از منظر علامه طباطبائی رحمه‌الله‌علیه/ مولف مسعود تاج‌آبادی. مشخصات نشر: قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف، **مشخصات ظاهری:** ۳۰۰ ص؛ ۱۴/۵×۲۷/۵ سم. **شابک:** ۴-۵۰۶-۴۴۱-۶۰۰-۹۷۸ **وضعیت فهرست نویسی:** فیبا **یادداشت:** کتابنامه: ص. [۲۹۷] - ۲۹۹. **موضوع:** طباطبائی، سیدمحمدحسین ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰ -- دیدگاه درباره قرآن **Views on Qur'an -- Tabatabai, Sayyed Muhammad Husayn موضوع:** طباطبائی، سید محمدحسین، ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰. المیزان فی تفسیر القرآن -- نقد و تفسیر **موضوع:** قرآن -- بررسی و شناخت Qur'an -- Surveys تفاسیر شیعه -- قرن ۱۴ **شناسه افزوده:** طباطبائی، سید محمدحسین، ۱۲۸۱ - ۱۳۶۰. المیزان فی تفسیر القرآن. برگزیده. شرح **شناسه افزوده:** نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها **رده بندی کنگره:** BP۹۸ **رده بندی دیویی:** ۲۹۷/۱۷۹ شماره کتابشناسی ملی: ۹۰۵۵۴۳۸

شیوه انس و روش تدبیر در قرآن از منظر علامه طباطبائی رحمة الله عليه

■ **مؤلف:** مسعود تاج‌آبادی

■ **ویراستار:** خدیجه آسیمه (گروه متنوک) ■ **مدیر هنری:** محمدصادق صالحی

■ **ناشر:** دفتر نشر معارف ■ **نوبت چاپ:** اول، ۱۴۰۲

■ **تیراژ:** ۱۰۰۰ جلد ■ **شابک:** ۴-۵۰۶-۴۴۱-۶۰۰-۹۷۸ ■ **قیمت:** ۱۱۰۰۰۰ تومان

دفتر نشر معارف قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴-۳۷۵

مدیریت پخش (مرکزی) قم، شرکت پاتوق کتاب، تلفکس: ۳۱۰۷۷-۳۵

مرکز پخش

- اراک: ۰۸۶-۲۲۲۲۹۰۳۸ ■ ارومیه: ۰۹۱۰-۷۷۵۵۱۶۶ ■ اصفهان: ۰۹۱۰-۷۷۵۵۱۶۳ ■ اهواز: ۰۶۱-۳۲۲۳۸۰۰۰
- ایلام: ۰۸۴-۳۲۳۶۴۳۸۲ ■ بجنورد: ۰۵۸-۳۲۲۵۶۲۲۱ ■ بردسکن: ۰۵۱-۵۵۴۳۰۱۲۱ ■ بندرعباس: ۰۷۶-۳۳۶۱۷۵۵۷
- بیرجند: ۰۵۶-۳۲۴۵۸۵۱۲ ■ تربت حیدریه: ۰۵۱-۵۲۲۸۶۵۰۰ ■ تهران: ۰۲۱-۸۸۹۱۱۲۱۲ ■ رشت: ۰۱۳-۳۲۳۳۴۵۶۹
- زاهدان: ۰۵۴-۳۲۲۲۸۸۷۹ ■ زنجان: ۰۲۴-۴۲۳۶۶۴۲۵ ■ ساری: ۰۱۱-۳۳۲۳۰۲۰ ■ سبزوار: ۰۵۱-۴۴۲۲۴۰۰۴
- سمنان: ۰۲۳-۳۲۳۵۲۲۱۱ ■ سیرجان: ۰۲۴-۴۲۲۶۸۰۵۸ ■ شهرکرد: ۰۲۸-۳۲۲۴۲۲۲۲ ■ شیراز: ۰۷۱-۳۲۲۴۴۶۱۴
- قزوین: ۰۲۸-۳۲۳۴۰۰۶ ■ قم: ۰۲۵-۳۷۷۳۵۰۰۳ ■ کازرون: ۰۷۱۴-۲۲۴۴۳۰۰ ■ کرمان: ۰۲۴-۳۲۲۳۱۴۶۶
- کرمانشاه: ۰۸۳-۳۷۲۲۲۸۴۱۱ ■ گرگان: ۰۱۷-۳۲۲۲۷۸۸۰ ■ مشهد: ۰۵۱-۳۲۵۷۵۹۶۳ ■ ملایر: ۰۸۱-۳۳۳۵۱۲۷۶
- مَهر: ۰۹۹-۳۱۳۲۸۱۰۰ ■ نیریز: ۰۷۱-۵۲۸۲۱۶۹۰ ■ یاسوج: ۰۷۴-۳۲۲۲۸۶۲۲ ■ یزد: ۰۳۵-۳۷۳۳۲۹۵۰

www.nashremaaref.ir | E-mail: info@nashremaaref.ir

➔ NashreMaaref_Official

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست

- دیباجه ■ ۱۳
- پیش‌گفتار ■ ۱۵
- روش درست و استوار فهم قرآن ■ ۱۶
- اتفاقی مبارک ■ ۱۷
- ساختار کتاب ■ ۱۸

درس اول

ویژگی‌های قرآن (۱)

- پیش‌سازمان دهنده ■ ۲۳
- (۱) منزلت و مرتبت قرآن ■ ۲۳
- (۲) قرآن، مقیاس درجات بهشت ■ ۲۴
- (۳) قرآن و تمثیل اخروی ■ ۲۷
- (۴) قرآن، چهره‌ها و جلوه‌ها ■ ۳۰

درس دوم

ویژگی‌های قرآن (۲)

- پیش‌سازمان دهنده ■ ۳۵
- (۱) گام‌های تربیتی قرآن ■ ۳۵
 - (۱-۱) بیدارسازی ■ ۳۷
 - (۲-۱) درمانگری ■ ۳۸
 - (۳-۱) دگرگون‌سازی باورها ■ ۳۹
- (۴-۱) بهره‌مندسازی از رحمت و بی‌زۀ الهی ■ ۴۵
- (۲) قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام ■ ۴۸
- (۱-۲) قرآن، سند اعتبار و حجیت کلام اهل بیت علیهم‌السلام ■ ۴۹
- (۲-۲) اهل بیت علیهم‌السلام، عالمان حقیقی به همه مراتب قرآن ■ ۴۹

درس سوم

ویژگی‌های قرآن (۳)

- پیش‌سازمان دهنده ■ ۵۵
- (۱) به‌سوی قرآن ■ ۵۵
 - (۱-۱) ایمان به قرآن ■ ۵۶
 - (۲-۱) تلاوت قرآن ■ ۵۷
 - (۳-۱) فهم قرآن ■ ۶۲
- (۱-۳-۱) اصالت قرآن ■ ۶۲
- (۲-۳-۱) معارف قرآن ■ ۶۲
- (۱-۲-۳-۱) فطری و عقلانی ■ ۶۲
- (۲-۲-۳-۱) حق‌محوری ■ ۶۳
- (۳-۲-۳-۱) بدیع و پایان‌ناپذیر ■ ۶۳
- (۴-۲-۳-۱) انسان‌محوری ■ ۶۴
- (۴-۱) حمل قرآن ■ ۶۸
- (۲) روش فهم قرآن ■ ۶۹

درس چهارم

مفهوم تفسیر و تدبّر و رابطه آن‌ها

- پیش‌سازمان دهنده ■ ۷۵
- (۱) چیستی تفسیر ■ ۷۶
- (۲) چیستی تدبّر ■ ۷۷
- (۳) رابطه تفسیر و تدبّر ■ ۸۱

درس پنجم

ویژگی‌های روش تدبّری علامه طباطبائی رحمته الله علیه

- پیش‌سازمان دهنده ■ ۸۷
- (۱) نظام مندی و روشمندی ■ ۸۸
- (۲) تدبّر و تأمل جامع در آیات پیرامون آیه مورد نظر ■ ۸۸
- (۳) تدبّر و تأمل جامع در آیات مرتبط سایر سوره‌ها ■ ۸۹
- (۴) تمرکز نکردن بر واژگان مشترک ■ ۸۹
- (۵) پایبندی قاطع و فراگیر به روش تدبّری ■ ۹۳
- (۶) لزوم خالی‌الذهن بودن و بدون پیش‌فرض به سراغ آیات رفتن ■ ۹۵

درس ششم

رویکرد روایی ویژه علامه طباطبائی رحمته الله علیه (۱)

- پیش‌سازمان دهنده ■ ۱۰۱
- (۱) گذری اجمالی بر رویکردها ■ ۱۰۲
- (۱-۱) روایت بسندگی ■ ۱۰۲
- (۲-۱) استقلال مشروط برای فهم قرآن ■ ۱۰۳
- (۳-۱) قرآن بسندگی ■ ۱۰۳
- (۲) نقش روایات در فرایند فهم قرآن ■ ۱۰۳
- (۱-۲) نقش روش شناختی ■ ۱۰۶
- (۲-۲) تأیید و توسعه فهم مفسر از آیه ■ ۱۰۷
- (۳-۲) کمک به آسان شدن فهم آیه ■ ۱۰۸
- (۴-۲) کمک به فهم باطنی آیات ■ ۱۱۳

۲-۵) کمک به تعیین مصداق ■ ۱۱۵

۲-۶) کمک به فهم جزئیات احکام ■ ۱۱۵

درس هفتم

رویکرد روایی ویژه علامه طباطبایی رحمته الله علیه (۲)

پیش‌سازمان دهنده ■ ۱۲۵

۱) کوشش برای اثبات هم‌پوشانی قرآن و سنت ■ ۱۲۵

۲) تفسیر و تبیین احادیث با آیات قرآن ■ ۱۲۶

۳) دفاع عالمانه و روشمند از روایات تفسیری ■ ۱۲۹

درس هشتم

ضرورت تفسیر قرآن به قرآن

پیش‌سازمان دهنده ■ ۱۳۹

۱) دلایل ضرورت تفسیر قرآن به قرآن ■ ۱۳۹

۱-۱) اسلوب زبانی قرآن ■ ۱۳۹

۲-۱) دعوت فراگیر به تدبیر در قرآن ■ ۱۴۰

۳-۱) دعوت به همانندآوری ■ ۱۴۱

۴-۱) انکار ائمه علیهم‌السلام نسبت به ناهمیدنی بودن قرآن ■ ۱۴۱

۵-۱) ضرورت سنجش روایات با قرآن ■ ۱۴۲

درس نهم

مبانی علامه طباطبایی در فهم و تفسیر قرآن (۱)

پیش‌سازمان دهنده ■ ۱۴۷

۱) مبانی وجودشناختی قرآن ■ ۱۴۷

۱-۱) مراتب وجودی قرآن ■ ۱۴۸

۱-۱-۱) دلایل قرآنی وجود عینی و فرالفظی قرآن ■ ۱۴۸

الف) آیات ۲-۴ سوره زخرف ■ ۱۴۸

ب) آیات ۷۷ تا ۸۰ سوره واقعه ■ ۱۵۰

ج) آیات ۳۷ تا ۳۹ سوره یونس ■ ۱۵۲

- (د) آیات ۵۲ و ۵۳ سوره اعراف ■ ۱۵۳
- (۱-۲) حقیقت کتاب مبین یا تأویل قرآن ■ ۱۵۴
- (الف) مفهوم واژه «تأویل» در اصطلاح قرآن ■ ۱۵۴
- (ب) مقصود از «تأویل» آیات قرآن ■ ۱۵۷
- نتایج بحث ■ ۱۶۱
- (ج) نسبت قرآن منزّل با کتاب مبین ■ ۱۶۲

درس دهم

۹

مبانی علامه طباطبائی در فهم و تفسیر قرآن (۲)

- پیش‌سازمان دهنده ■ ۱۶۹
- لوازم معرفتی ذومراتب بودن قرآن ■ ۱۶۹
- (الف) تبیین آگاهی فراگیر و معصومانه پیامبر از همه معانی ظاهری و باطنی قرآن ■ ۱۷۰
- (ب) تبیین علم فراگیر به پدیده‌های جهان و فلسفه وجودی آن‌ها ■ ۱۷۳
- (ج) آمادگی روحی و ذهنی پیامبر برای دریافت آیات قرآن ■ ۱۷۴
- (۱) نظریه نخست ■ ۱۷۵
- (۲) نظریه دوم ■ ۱۷۵
- (۳) نظریه سوم ■ ۱۷۶
- (۴) نظریه چهارم ■ ۱۷۶
- (د) تبیین فلسفه وجود متشابهات در قرآن ■ ۱۷۷
- رویکرد فایده‌نگر ■ ۱۷۸
- رویکرد علت‌نگر ■ ۱۸۰
- حاصل سخن ■ ۱۸۳
- (ه) تبیین ضرورت تفسیر قرآن با قرآن ■ ۱۸۷

درس یازدهم

مبانی علامه طباطبائی در فهم و تفسیر قرآن (۳)

- پیش‌سازمان دهنده ■ ۱۹۳
- (۱) پیوند و انسجام معنای آیات قرآن ■ ۱۹۳
- (۱-۱) هدفمندی کل قرآن ■ ۱۹۳

- ۲-۱) پیوند موضوعی آیات قرآن ■ ۱۹۴
- ۳-۱) انسجام و پیوند معنایی آیات هر سوره ■ ۱۹۶
- الف) مقصود از پیوند معنایی هر سوره ■ ۱۹۶
- ب) تفسیر ساختاری و علامه طباطبایی ■ ۱۹۷
- ۲) ضرورت تفکیک میان تفسیر، تطبیق و معنای باطنی آیات در فرایند فهم قرآن ■ ۲۰۱
- ۱-۲) مقصود از تفسیر و تطبیق ■ ۲۰۱
- چند نکته ■ ۲۰۲
- ۲-۲) معانی باطنی آیات ■ ۲۰۴
- الف) تعریف معنای باطنی ■ ۲۰۴
- ب) سنجش معانی باطنی آیات ■ ۲۰۶
- ج) سه‌گانه تفسیر، تطبیق و معنای باطنی در روایت ■ ۲۰۷
- اول، مثال‌های روایات تفسیری ■ ۲۰۷
- دوم، مثال‌های روایات جری و تطبیق ■ ۲۰۸
- سوم، مثال‌های روایات ناظر به معنای باطنی آیات ■ ۲۱۱

درس دوازدهم

مبانی علامه طباطبایی در فهم و تفسیر قرآن (۴)

- پیش‌سازمان‌دهنده ■ ۲۱۷
- ۱) جامعیت قرآن ■ ۲۱۷
- ۱-۱) دیدگاه‌ها ■ ۲۱۸
- الف) دیدگاه حداکثری ■ ۲۱۸
- ب) دیدگاه حداقلی ■ ۲۱۸
- ج) دیدگاه علامه طباطبایی ■ ۲۱۹
- ۲-۱) نقش رویکرد مفسران درباره جامعیت قرآن در تفسیر ■ ۲۲۲
- ۲) چینش و ترتیب سوره‌ها و آیات ■ ۲۲۲
- ۱-۲) چینش و ترتیب سوره‌های قرآن ■ ۲۲۲
- ۲-۲) چینش و ترتیب هر سوره ■ ۲۲۴
- ۱-۲-۲) دیدگاه نخست ■ ۲۲۵

۲-۲-۲) دیدگاه دوم ■ ۲۲۵

چند نکته ■ ۲۲۶

۳) طبقه بندی آیات ■ ۲۳۰

الف) آیات متشابه ■ ۲۳۱

ب) آیات محکم ■ ۲۳۱

ج) آیات غرر ■ ۲۳۱

درس سیزدهم

۱۱

مبانی علامه طباطبائی در فهم و تفسیر قرآن (۵)

پیش سازمان دهنده ■ ۲۳۷

مبانی زبان شناختی علامه طباطبائی ■ ۲۳۷

۱) معنای ثابت و سیال واژگان قرآن ■ ۲۳۷

چند نکته مهم ■ ۲۳۹

۲) واقع‌نمایی محض ■ ۲۴۱

درس چهاردهم

قواعد فهم صحیح قرآن از نظر علامه رحمته الله علیه (۱)

پیش سازمان دهنده ■ ۲۴۹

قاعده ضرورت توجه و تأمل در واژگان، جملات و آیات هم‌نشین ■ ۲۴۹

الف) ضرورت تأمل در واژگان و جملات هم‌نشین ■ ۲۵۰

مثال اول ■ ۲۵۰

مثال دوم ■ ۲۵۱

مثال سوم ■ ۲۵۱

ب) ضرورت توجه و تأمل در آیات ■ ۲۵۳

مثال اول ■ ۲۵۳

مثال دوم ■ ۲۵۵

مثال سوم ■ ۲۵۵

مثال چهارم ■ ۲۵۶

نکات پایانی ■ ۲۵۶

درس پانزدهم

قواعد فهم صحیح قرآن از منظر علامه طباطبایی (۲)

پیش‌سازمان دهنده ■ ۲۶۵

(۱) قاعدهٔ ضرورت توجه و تأمل در آیات مرتبط ■ ۲۶۵

(۲) قاعدهٔ ضرورت توجه به غرض سوره ■ ۲۷۱

(۳) قاعدهٔ ضرورت توجه به دلالت مقامیه ■ ۲۷۳

(۴) قاعدهٔ تقابل ■ ۲۷۵

مثال اول ■ ۲۷۶

درس شانزدهم

قواعد فهم صحیح قرآن از منظر علامه طباطبایی (۳)

پیش‌سازمان دهنده ■ ۲۸۵

قاعدهٔ ضرورت توجه به اطلاق واژگان ■ ۲۸۵

(۲) قاعدهٔ دلالت وصف بر علیت ■ ۲۸۹

(۳) قاعدهٔ ضرورت توجه به آیات غرر ■ ۲۹۰

۳-۱) نقش آیهٔ ۵۶ ذاریات در فهم آیات دیگر ■ ۲۹۱

۳-۲) نقش آیهٔ ۲۲ سورهٔ ق در فهم آیات ■ ۲۹۲

(۴) قاعدهٔ توجه به آرای رقیب ■ ۲۹۴

کتاب‌نامه ■ ۲۹۷

دیباچه

زمان در حرکت انسان منزلگاه رشدی است که تکرار نمی‌گردد. دوران جوانی از همین سکوه‌های پرش و منزلگاه‌های رشد انسان است. به‌گفته‌ی اهالی تجربه و سیروسلوک، رشد و کمالی که انسان در جوانی کسب می‌کند در هیچ دوره‌ی دیگری تحقق‌پذیر نیست، چراکه انسان توان و نشاط لازم برای طی طریق را دارد. برای بهره‌مندی از لحظات ناب جوانی اولاً نیازمند راهنما، و ثانیاً نیازمند نقشه‌ایم.

انسان همواره برای آن‌که از بیراهه‌ها نجات یابد و همیشه در مسیر اصلی گام بردارد نیازمند راهنما و نقشه‌ی دقیق از مسیر است. براساس سنت «الرفیق ثم الطریق»، علاوه بر نقشه و راهنما، انسان نیازمند همراه است؛ همراهی که وی را در عرصه‌های مختلف یاری رساند، چراکه مسیر رشد و رسیدن به کمالات پیچیده و سخت و طاقت‌فرساست. چه زیبا که خدای متعال، هم نقشه‌ی راه، هم راهنما و هم همراه را به بندگان خویش عطا کرده و همگی را با عنوان مقدس قرآن کریم، بر ما ارزانی داشته‌است. قرآن کریم، این کلام و معجزه‌ی الهی، موجودی زنده و راهبر انسان تا قیامت است. این کتاب الهی مغناطیس و جاذبه‌ای دارد که انسان‌های آشنا با خویش را به خود جذب می‌کند و هر همراهی را یاری می‌رساند. انس با قرآن کریم آن‌چنان ارزشمند است که اگر هیچ‌چیزی جز او در عالم نبود، اولیای الهی را ترس و وحشتی نمی‌گرفت، زیرا او بهترین همراه و یار و دوست است.

داشتن جمع ایمانی همواره مشوق و روح‌بخش حرکت انسان است و حرکتی به وصول نزدیک‌تر است که جمعی باشد. حوزه علوم اسلامی دانشگاهیان مجموعه‌ای تربیتی-آموزشی با رویکرد جهاد علمی-فرهنگی، وابسته به نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌هاست که با بهره‌گیری از میراث معرفتی، اخلاقی و انقلابی حوزه‌های علمیه، به تبیین اسلام ناب و تربیت نیروهای مستعد و مؤثر در مسیر اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی مبادرت می‌کند. مأموریت حوزه علوم اسلامی دانشگاهیان تعلیم و تربیت دانشگاهیان برپایه نظام اندیشه اسلام ناب و علوم اسلامی برای اثرگذاری در عرصه‌های جهاد علمی-فرهنگی به منظور تحقق دانشگاه و تمدن اسلامی است.

در این مسیر، انس با قرآن کریم مهم‌ترین راهبرد تربیتی و معرفتی است و برای تحقق آن، مجموعه درس‌های روش تدبّر در قرآن کریم از سوی استاد گران‌قدر، حجت الاسلام و المسلمین تاج‌آبادی، در دانشگاه تهران برگزار شد، و پس از اجرا و تکمیل به‌دست استاد محترم، اکنون آماده نشر گشته تا در حوزه‌های علوم اسلامی دانشگاه‌های سراسر کشور تدریس شود. امید است مسیری باشد برای انس و بهره‌مندی هرچه بیشتر از سرچشمه زلال کلام الهی، ان‌شاءالله.

محمد دادسرشت

مدیر حوزه علوم اسلامی دانشگاهیان

سال ۱۴۰۱ خورشیدی

پیش‌گفتار

بی‌تردید، قرآن قدسی‌ترین و جامع‌ترین کتاب آسمانی است که خدای رحمان به بشر ارزانی داشته‌است. مظهر علم و حکمت حق تعالی، جداکننده حق از باطل و خیر از شرور، شکافنده تاریکی‌ها، رهایی‌بخش از فتنه‌ها و حیرت‌ها، شفای بیماری‌های روحی، آرام‌بخش دل‌ها و پاسخ‌گوی هر پرسش علمی و عملی، و ناظر به تعالی و سعادت مادی و معنوی افراد و جوامع بشری «اندکی است زان‌همه بسیار».

قرآن درحالی‌که با زبان ساده با انسان‌ها سخن گفته و فهم مقاصد اولیه‌اش را برای هر انسان آگاه به زبان عربی آسان کرده، در عین حال دارای سطوحی از معانی و معارف عمیق و بی‌نظیر است و به تعبیر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، کتابی است دارای ظاهر و باطن؛ ظاهرش حکم و باطنش علم است، ظاهرش بسیار زیبا و باطنش عمیق است، در درون معنای ظاهری‌اش معنایی باطنی قرار دارد و باز در همان معنای باطنی، معانی عمیق‌تری نهفته‌است. از همین رو، عجایب قرآن شمردنی و غرایبش کهنه‌شدنی نیست.^۱

این ویژگی ممتاز قرآن کریم این حقیقت بس مهم را گوشزد می‌کند که هرچند فهم

۱. علامه طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۷۱.

معنای ظاهری و ابتدایی قرآن برای همگان فراهم و راه‌گشاست، اما دریافت حقایق عمیق قرآن و بهره‌مندی از هدایتگری آن در هر عصر و مصری، و دریافت پاسخ‌های راه‌گشا و سازنده قرآن در هر موضوع و مشکل، جز با روشی صحیح و دقیق و استوار، به فرجام نمی‌رسد.

روش درست و استوار فهم قرآن

در زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، مسلمین، و در زمان حضور ائمه علیهم السلام، شیعیان به‌درستی یگانه روش درست فهم معانی قرآن را مراجعه به آن بزرگواران و استفسار از ایشان می‌دانستند. ابن‌مسعود می‌گوید: «هریک از صحابه تا تفسیر آیات پیشین را از پیامبر صلی الله علیه و آله دریافت نمی‌کرد، به‌سراغ آیات بعدی نمی‌رفت»^۱. اما پس از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله و در عصر غیبت، به‌مرور چگونگی فهم مقاصد قرآن و بهره‌مندی از هدایتگری آن در حوادث و مسائل پیش‌رو به مسئله و دغدغه جدی اندیشمندان و قرآن‌پژوهان مبدل گشت. از همین رو، روش‌های متعددی، مانند روش عقلی-اجتهادی، روش علمی، روش روایی و امثال آن، برای استخراج معارف و پاسخ‌های قرآن به نیازها و پرسش‌های نوپدید به‌میان آمده و هر مفسری برپایه ذوق، تشخیص و توانایی‌های علمی‌اش، یکی از این روش‌ها را به‌عنوان کارآمدترین روش برگزیده‌است. در این میان، از منظر مفسر گران‌قدر معاصر، اعجوبه دوران و فخر عالم تشیع، علامه طباطبایی رحمته الله علیه، صاحب تفسیر گران‌سنگ المیزان فی تفسیر القرآن الکریم، کارآمدترین بلکه یگانه روش درست و استوار فهم قرآن، روش تفسیر قرآن با قرآن یا «روش تدبّری» است. در این روش لازم است برای فهم مراد یک آیه از آیات قرآن به دیگر آیات پیرامونی آن و آیات مرتبط در دیگر سوره‌ها مراجعه کرد تا با تدبّر کافی و جامع در مفاد آن‌ها، به فهم مراد نهایی از آیه دست یافت. از نظر ایشان، هر روش دیگری، جز این شیوه، در فهم مقاصد قرآن کریم کژراهه و مصداق تفسیر به رأی است که ائمه معصومین علیهم السلام به‌شدت از آن پرهیز داده و رهرو آن را مستحق عقوبت الهی شمرده‌اند.^۲

۱. ر.ک: ابن جریر طبری، جامع‌البیان، ج ۱، ص ۲۷ و ۲۸.

۲. ر.ک: علامه طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۷۵-۷۷.

مرحوم علامه طباطبایی رحمته الله علیه بر این باورند که روش تفسیر تدبّری قرآن با قرآن با ائمه علیهم السلام که از جانب خدای سبحان عهده‌دار تعلیم و تبیین معارف قرآن شده‌اند پایه‌گذاری کرده و تعلیم داده‌اند. از همین روست که ائمه علیهم السلام یک آیه را با تکیه بر تدبّر در سایر آیات مرتبط تفسیر کرده‌اند، یا زمانی که از آن بزرگواران برای اثبات استواری تفسیرشان از آیه مطالبه دلیل می‌شود، با استدلال و استناد به آیات دیگر، ضمن تعلیم شیوه تدبّر صحیح، تفسیر خود از آیه را مدلل، و پرسش‌گر را متقاعد می‌کنند.

۱۷

انتشار تفسیر المیزان، جامع‌ترین اثر تفسیری علامه طباطبایی رحمته الله علیه، با ویژگی‌های کم‌نظیر یا بی‌نظیرش، تحسین و ستایش قرآن‌پژوهان و بسیاری از اندیشمندان را برانگیخت و تأثیر بی‌نظیری در حوزه قرآن‌پژوهی و معارف اسلام برجای گذاشت، به‌گونه‌ای که تاکنون بیش از صدها کتاب، رساله علمی و مقاله در تحلیل و تبیین اندیشه‌های قرآنی ایشان نگاشته شده و کمتر قرآن‌پژوهی است که در موضوعات علوم و معارف قرآن، به المیزان و دیگر آثار قرآنی مرحوم علامه رحمته الله علیه مراجعه نکند.

اتفاقی مبارک

تفسیر المیزان کتابی تخصصی و علمی است و زبان و اسلوب خاص خودش را دارد، اما خوشبختانه نفوذ و اثرگذاری کم‌نظیرش به مراکز قرآن‌پژوهی حوزوی و دانشگاهی محدود نشده‌است، بلکه به دلیل طراوت، پاکیزگی، تازگی، عمق و جامعیتش، مورد توجه و اقبال روزافزون سایر فرهیختگان و تشنگان معارف ناب قرآن واقع شده‌است. از همین رو، چند سالی است که گروهی از جوانان مشتاق معارف قرآن با راه‌اندازی مراکز و مؤسسه‌هایی، بر آن شده‌اند تا با پیروی از روش تفسیری علامه طباطبایی رحمته الله علیه، به تدبّر در قرآن بپردازند و از معارف عمیق قرآن خوشه‌چینی کنند. اما نکته درخور توجه این است که شیوه تدبّری، هرچند کارآمدترین و استوارترین روش فهم قرآن است، اگر به‌صورت «روشمند» و با «آشنایی کامل و بهره‌گیری از قواعد خاص» آن به انجام نرسد، موجب نقصان یا لغزش در فهم مقاصد قرآن می‌شود.

مشکل دیگر در این باره این است که مرحوم علامه رحمته‌الله علیه به دلایلی، در آثار تفسیری‌شان به تبیینی منسجم و جامع از مبانی و قواعد روش تفسیری‌شان نپرداخته‌اند. از همین رو، از دیرباز در این اندیشه بودم که با بهره‌گیری از یادداشت‌ها و مطالعه‌ی درازمدتی که در *المیزان* و دیگر آثار قرآنی علامه طباطبایی داشته‌ام، قدمی ناچیز در انجام این مهم بردارم، اما نیتم قرین به توفیق و مدد الهی نمی‌شد تا این‌که ابتدا در سال ۹۸، به همت اداره‌ی قرآنی سازمان تبلیغات استان تهران، برای جمعی از حافظان آشنا به تفسیر، طی چند جلسه، مختصراً «روش فهم تدبّری قرآن از منظر علامه طباطبایی رحمته‌الله علیه» را عرضه کردم که با استقبال شوق‌انگیز مخاطبان مواجه گشت و پس از آن، به درخواست دفتر نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه تهران، این بحث به صورت تفصیلی برای تعدادی از دانشجویان علوم قرآنی و مشتاقان معارف قرآن ارائه گردید که استقبال شایان از مباحث در هر دو مقطع تدریس باعث شد بر آن شوم حاصل این جلسات را به صورت اثر حاضر به پیشگاه قرآن‌پژوهان و علاقه‌مندان به اندیشه‌ها و روش تفسیر تدبّری علامه طباطبایی رحمته‌الله علیه تقدیم بدارم و امیدوارم اثر حاضر بتواند تصویری روشن از روش تدبّری معظم‌له را آشکار کند.

ساختار کتاب

این اثر به صورت متن درسی، در شانزده درس سامان گرفته‌است. در سه درس نخست، به توضیح بخشی از ویژگی‌های قرآن پرداخته‌ایم. درس چهارم را به مفهوم‌شناسی واژه‌های «تدبّر» و «تفسیر»، و درس پنجم را به توضیح ویژگی‌های روش تدبّری مرحوم علامه طباطبایی اختصاص داده‌ایم. در درس ششم و هفتم، رویکرد روایی معظم‌له را شرح داده‌ایم. درس هشتم به دلایل ضرورت تفسیر قرآن به قرآن (روش تدبّری) اختصاص یافته‌است. در پنج درس بعدی مبانی، و در سه درس آخر نیز قواعد فهم قرآن از نظر علامه طباطبایی را تبیین کرده‌ایم (البته در تبیین مبانی و قواعد تفسیری، بر مواردی تمرکز کرده‌ایم که نقش ویژه‌ای در روش تفسیری علامه طباطبایی رحمته‌الله علیه دارند و از طرح سایر مبانی و قواعد پرهیز کرده‌ایم).

بدیهی است که این اثر نیز همچون هر اثر بشری، کاستی‌ها یا لغزش‌هایی داشته باشد. لذا از استادان و صاحب‌نظران تقاضا دارم نکات اصلاحی و تکمیلی و دیدگاه‌های نقادانه خود را به این جانب هدیه دهند تا ان شاء الله در چاپ‌های بعدی، از آن‌ها بهره ببرم.

در پایان، بر خود واجب می‌دانم از همه عزیزانی که مخلصانه در تهیه این اثر نقش‌آفرین بوده‌اند تشکر کنم، از جمله ریاست نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه تهران، جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر کرمی، مسئول محترم حوزه علوم اسلامی دانشگاهیان دانشگاه تهران، جناب حجت الاسلام تنها، مسئول محترم حوزه علوم اسلامی دانشگاهیان، جناب حجت الاسلام دادسرشت، که زمینه تدریس این مباحث و نشر آن را فراهم کردند، همچنین طلاب فاضله، خانم‌ها مشایخی و حسین‌زاده، که در تبدیل این اثر به متن درسی کمک کردند، و برادران فاضل و قرآن‌پژوه عزیزم، حجج اسلام حسین نظری، مجتبی معین و سید حسین موسوی‌فرد، که در مراحل مختلف شکل‌گیری این اثر، مرا یاری کردند.

مسعود تاج‌آبادی